

תורה שבעל פה / הרב יהושע ענבל

מוסד הרב קוק

מיסודם של הרב י. ל. הכהן מימון וד"ר יצחק רפאל

תורה שבעל פה

שמונה פרקים

על סמכותה ודרכיה של התושבע"פ

מאת

הרב יהושע ענבל

הוצאת מוסד הרב קוק • ירושלים

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע,
לסדר או לקלוט בכל דרך ובכל אמצעי אלקטרוני אופטי או מכני
או אחר - כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שמוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט
אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

©

כל הזכויות שמורות למוסד הרב קוק, ירושלים תשע"ה
Copyright by Mossad Harav Kook, Jerusalem 2015

דפוס העיר העתיקה ירושלים

Printed in Israel

דברים אחדים

החיבור 'תורה שבעל פה' עוסק כמתבקש בתורתם של חכמינו התנאים והאמוראים, מטרתו לברר מבחינה היסטורית את קדמותה של תורה שבעל פה, ואת הדרכים בהן נמסרה ונתחברה.

מטבע הדברים יש הנרתעים מכל עיסוק הנוגע בניתוח דבריהם ודעותיהם של חכמינו ז"ל, שהרי שלומי אמוני ישראל מקבלים את כל דברי רבותינו באמונה שלמה, ואינם מרבים לחקור ולדקדק על סמכותן של דעות חכמינו ודרכי לימודם, וכך היא מדתם של ישראל קדושים מאמינים בני מאמינים.

ואולם, לכל זמן ועת, תורה היא וללמוד אנו צריכים, אין בהצעת הדברים בדרך מחקרית היסטורית משום הטלת ספק בערכן של דעות חכמינו ז"ל, ועיקר המטרה היא לחזק ולהבהיר למי שיש ספקות בלב, את האמונה הפשוטה הנטועה בעמינו משנים קדמוניות, בצדקתם של חז"ל בכל דבריהם, באמיתת הקבלה שמסרו לנו, ושקיבלוה מקודמיהם דור אחר דור. תוך הכרה במיעוט השגתינו והבנתינו את התורה ביחס לחכמינו, ומכאן חובתנו באמונת חכמים, גם כאשר קצרה ידינו להבין את נימוקם וטעמם.

אל ימהר הקורא הספקן לראות את הצבת המסקנות בהקדמה כחוסר אובייקטיביות, שכן כל הטעונונים בחיבור זה אינם נשענים על שום הנחה קדומה בלתי סבירה, והם מחייבים את הקורא האובייקטיבי והבלתי אובייקטיבי כאחד.

מלבד הטעונונים בזכות ובסמכות התורה שבעל פה, ימצא כאן הקורא גם מידע על תכונותיה ודרכיה של התורה שבעל פה. השתדלתי מאד להתאים את הסגנון גם למי שאיננו בקי ביותר בשבילי התלמוד, אך לא היה אפשר להאריך לשם כך יותר מדי, ולכן מתאים הסגנון גם לתלמידי חכמים.

החיבור נוגע בנושאים רחבים ועמוקים, איני מתיימר לספק ביאור מלא לכל הנושאים האלו, אלא רק ביאור מספיק להסיר ספקות וטענות, הרבה פעמים נקטתי דרך אחת מני רבות אחרות אפשריות, ואין לראות שום קביעה שבחיבור זה כחד משמעית. אין המטרה להכניס ראשי בין ההרים, ובין הנושאים שלהבנתם יש צורך בחכמה ובאחריות במדה רבה מאד, אלא רק 'לקיים דברי חכמים'.

החיבור פונה לכל הקהלים, ולכן אינו נצמד להשקפה אחת, ולנקודת מוצא אחת. אלא מציע את הדרכים השונות, ונוהג בהן באובייקטיביות ככל האפשר.

כמובן שאין לראות בציטוטים מסופרים וחוקרים שונים שהובאו בחיבור, מקורות סמכות בעיני הכותב, או כמין הסכמה לדבריהם ולסגנונם. והקורא האמון על כבוד חכמים ואמונה שלמה בקדושת דבריהם, ימחל למחבר על נימתו המתונה, ועל העתקתו מספרי אנשים שבקיאים במחקר ובורים בתורה, כאמור: "אם לקיים דברי חכמים – הן!"

לא קל הדבר לדון בציניות ובמתינות, מול טיעונים כפרניים מכעיסים ומשפילים. לא קל הדבר לפרסם את הדיונים האלו, שמטרתם היא רק "להשיב את אפיקורוס". אך גדול צורך השעה, ובין השיטין יראה הקורא את גודל האהבה וההערצה שחש המחבר לכל אות שיצאה מפי חכמינו.

רעיון התושבע"פ הוא, שהתורה היא דבר חי, ולא טקסטים גרידא. מהותו של הדבר החי היא המשכיות, הדומם ניתן להרכבה ולפירוק, והוא נצחי בדומיתו, החי נמשך אך ורק יש מיש. חיי הרוח שלנו בוערים באש הנישאת מנר לנר, מלפיד ללפיד, והאש הזו מזינה את הנפש החיה. בכל דור נטועות מדורות האש הגדולות: חכמינו נושאי התורה, ומהם ידליק כל איש נרו. כל הדיונים והצעות הפרשנות של הטקסט, הקדמה הם ללימוד החי של 'עשה לך רב', כאמור: 'כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם'.

מספר מאמרים בספר זה נכתבו לראשונה עבור אגודת 'ערכים' ובעזרתה, ועל כך תודתי לרב יוסף וליס ולרב דניאל נשיא.

טבת תשע"ה

יהושע ענבל

תוכן

פרק א — הויכוח ההיסטורי על תושבע"פ

- א. הויכוח על תורה שבעל פה 11
 — הצדוקים / הקראים / זרמים לא אורתודוקסיים.
 ב. קדמותה וסמכותה של תורה שבעל פה 20

פרק ב — ההיסטוריה מתעדת את התושבע"פ

- א. השתלשלותה של תורה שבעל פה 29
 ב. קדמות ההלכה שבעל פה והמשנה 32
 — קדמות המשנה.
 ג. מסורת לעומת מחקר 60
 — מחקר תורה שבעל פה / התלמוד כספר החתום בפני חוקרים /
 מסורת ובקורת
 ד. המסורת בישראל 92
 — המסורה.

פרק ג — לדרכה של תושבע"פ

- א. פשט ודרש 106
 — הפשט והדרש אצל מפרשי התורה
 ב. השיטה ההלכתית של תורה שבעל פה 123
 ג. השיטה ההלכתית של תורה שבעל פה — דוגמאות מעולם
 ההלכה 127
 ד. מקומו של ההגיון בהלכה 156
 — הגיון במצוות התורה / יש טעם למצוות / תוצאות מעשיות
 מטעמי המצוות / התורה והמצפון האנושי / הגדרות הלכתיות
 לעומת תפיסה שכלית / הגדרה לעומת טעם המצוה / הגדרות
 ואבסורדים / הגדרות ומגבלות אנושיות / הגדרות ולוגיקה /
 תקציר.
 ה. האם ההלכה מתחשבת? 187
 ו. פרשנות המשניות 198
 ז. משפטי התושבע"פ 206
 — הסדר המדיני.

ח. מחקרי הלכה 217

פרק ד — תושבע"פ לאורך הדורות

א. המסורת בימי קדם 224
 ב. ימי בית ראשון לעומת השני 230
 ג. סמכותו של התלמוד 234
 ד. חכמים ראשונים ואחרונים 239
 ה. פתיחות לבקורת 247
 ו. סמכות תקנות חכמים 254

פרק ה — המקרא וחכמים

א. קיומם של רבדים נוספים במקרא 257
 — רמו / דרש.
 ב. דרשות חז"ל 263
 — דרשות ופשטות / מחקר דרשות חז"ל / גישתינו לדרשות / שיטת המלבי"ם / שיטת הלוי: מקורות ההלכה / חוסר שיטתיות בדרשות / לדמותה של תורת השיטתיות / שיטת הלימוד של חכמינו / לשון התורה או שפת התורה? / דוגמאות מעולם המושגים של התורה / סודן של האסמכתות / רבי עקיבא ובני דורו / שיטת המושגים / הדרשות כמערכת.
 ד. אגדות חז"ל על המקרא 358
 — אגדות חז"ל על המקרא / מקורן וסמכותן של האגדות / "משל היה" / מקורות האגדה / מדות ומספרים / ביטויים סמליים / חיי הדומם והרוחני / הפלגה וגזומא / בדיחותא / אמנות הכתיבה / סיכום יחסינו לאגדה: האמנם חופש פרשני? / המשמעות של מקבילות האגדה / האגדה כמפרשת את המקרא / סמכות האגדה / מסתרי האגדה / מחקר ופרשנות / לשונות קיצוניים באגדה.

פרק ו — חכמינו וחכמת הטבע

א. גישת חז"ל לטבע ולמדע 455
 — נקודת המבט על מדעי הטבע / תצפית / תפיסת היהדות / מקורותיהם של חז"ל / חכמים וחכמי זמניהם / פרשני התלמוד
 ב. האם ייתכן כי חכמים טעו בתחום מדעי הטבע? 471
 — קביעה התלויה בתצפית / יסודות ההלכה והתקדמות המדע / היזקקות למומחה / תצפית הלכתית / מודל קביעת הלכה שיש בה ענין לידיעות הטבע / שדים / כשפים.

- ג. האמנם ירדנו לסוף דעתם של חכמינו? 491
 – דת ומדע / חכמי ישראל למדו מחכמי אומות העולם? / חכמי
 אומות העולם למדו מחכמי ישראל? / ממה נובעת ההתנגדות
 למדע?
 ד. האמנם חכמים אנו מקדמוננו? 519
 – נשגב מבינתנו / העולם / העולם והיווצרותו – השוואת
 תפיסות / האדם גוף ונפש / האדם והיווצרותו – השוואת תפיסות
 / נפש ונשמה בחז"ל / אנטומיה ורפואה / עולם החי / השמיר.

פרק ז – ההיסטוריה בעיני חכמים

- א. תקופת המקרא 579
 – ימי בראשית / ימי האבות / ימי הנביאים: אשור ובבל.
 ב. תקופת הבית השני 631
 – התקופה הפרסית / שאלות היסטוריות בימי הבית השני הנוגעות
 להלכה: אוכלוסי ירושלים / תולדות הערים בארץ / לזיהויים של
 פעור ומרקוליס / לזיהויים של ארבעת המינים ותפקידם.

פרק ח – השקפתם של חכמים

- עיקרי האמונה 680
 – עיקרים לעומת השקפה / סכנת הדיסוציאציה / מלאכים /
 תודעה ותת הכרה / רוח הקדש / נביאים ומגידיים / חלומות /
 בת קול / ההשקפה של חז"ל / המשגה או תיאור מציאות / חכמת
 האלהות / עיקרי האמונה / היעודים.
 ביבליוגרפיה לשמות מחברים 769